ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MARCO DARMON

της 8ης Δεκεμβρίου 1993 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Το Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch σας ζητεί εκ νέου [1] να διευκρινίσετε το περιεχόμενο και την έκταση εφαρμογής της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (στο εξής: οδηγία) [2].

2. Τα τέσσερα ερωτήματα που σας υποβάλει [3] αφορούν μια διαφορά στο πλαίσιο της οποίας έξι πρόσωπα βάλλουν κατά των αποφάσεων διαφόρων επαγγελματικών σωματείων τα οποία είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή του νόμου περί γενικής ρυθμίσεως στον τομέα της ανικανότητας προς εργασία (Algemene Arbeidsongeschiktheidswet, στο εξής: AAW) με τις οποίες τα δικαιώματα για παροχή βάσει των νέων διατάξεων του AAW που περιέχονται στον νόμο της 3ης Μαΐου 1989 για ορισμένους μεν δεν έγιναν δεκτά, για άλλους δε καταργήθηκαν πλήρως.

3. Καίτοι η επίμαχη νομοθεσία σας είναι απολύτως γνωστή, δεδομένου ότι έχει ήδη αποτελέσει το αντικείμενο πολλών διαδικασιών, είναι χρήσιμο να υπενθυμίσω με συντομία τη σχετική εξέλιξη, αναφέροντας ότι διεξοδική ανάπτυξη περιέχεται στην έκθεση ακροατηρίου [4].

4. Ο AAW, ο οποίος θεσπίστηκε ως νόμος της 11ης Δεκεμβρίου 1975, παρείχε στα πρόσωπα που είχαν κατοικία στις Κάτω Χώρες δικαίωμα για παροχή το ύψος της οποίας εξηρτάτο από το ποσοστό ανικανότητας, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη ούτε ενδεχόμενα άλλα εισοδήματα του ασφαλισμένου ούτε η απώλεια εισοδήματος. Διευκρινιζόταν πάντως ότι οι έγγαμες γυναίκες δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να προβάλουν αξίωση για την παροχή αυτή.

5. Με νόμο της 20ής Δεκεμβρίου 1979, του οποίου η έναρξη ισχύος ορίστηκε αναδρομικώς την 1η Ιανουαρίου 1978, τέθηκε τέρμα στον αποκλεισμό αυτό. Πάντως, το δικαίωμα για παροχή εξαρτήθηκε ως προς κάθε ασφαλισμένο — με εξαίρεση ορισμένες κατηγορίες τις οποίες δεν αφορά η παρούσα υπόθεση — από την αποκαλούμενη «προϋπόθεση εισοδήματος». Επομένως, η παροχή χορηγούνταν σε κάθε πρόσωπο που αποδείκνυε την πραγματοποίηση, κατά το έτος που προηγείτο της ενάρξεως της ανικανότητας προς εργασία, εισοδήματος όχι κατώτερου, αρχικά, από το ποσό των 3 423,81 φιορινίων (HFL).

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1 — Βλ. τις αποφάσεις σας της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-337/91, Van Gemert-Derks (Συλλογή 1993, σ. I-5464) και C-338/91, Steenhorst-Neerings (Συλλογή 1993, σ. I-5497).

2 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160.

3 — Το κείμενό τους περιέχεται στην έκθεση ακροατηρίου: I. Περιστατικά και διαδικασία, σημείο 4.

4 — I — Περιστατικά και διαδικασία, σημείο 2.

6. Η προϋπόθεση αυτή ίσχυε για τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα είχε αρχίσει από την 1η Ιανουαρίου 1979. Αν αναγόταν σε χρόνο προηγούμενο της ημερομηνίας αυτής, ο νόμος διατηρούσε μια ειδική ρύθμιση για τις έγγαμες γυναίκες. Οι έγγαμες γυναίκες των οποίων η ανικανότητα αναγόταν σε χρόνο προηγούμενο της 1ης Οκτωβρίου 1975 δεν είχαν κανένα δικαίωμα για παροχή, ακόμη και αν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος, αυτές δε των οποίων η ανικανότητα είχε αρχίσει μεταξύ της 1ης Οκτωβρίου 1975 και της 1ης Ιανουαρίου 1979 μπορούσαν να λάβουν την παροχή υπό τον όρο ότι πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος, ενώ οι άγαμοι άνδρες και γυναίκες, που βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση, εξακολουθούσαν να απολαύουν αυτομάτως του δικαιώματος για παροχή.

7. Το Centrale Raad van Beroep, στηριζόμενο στο άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου περί Αστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων της 19ης Δεκεμβρίου 1966 (στο εξής: Διεθνές Σύμφωνο) [5], έκρινε με διάφορες αποφάσεις της 5ης Ιανουαρίου 1988 ότι οι έγγαμες γυναίκες, των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προηγούμενο της 1ης Ιανουαρίου 1979 έπρεπε, και αυτές επίσης, να έχουν δικαίωμα για παροχή, χωρίς να χρειάζεται να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος, αυτό δε ακόμη και αν η ανικανότητά τους είχε αρχίσει πριν από την 1η Οκτωβρίου 1975. Το δικαίωμα αυτό τους αναγνωρίστηκε από της ενάρξεως ισχύος των μεταβατικών διατάξεων του προαναφερθέντος νόμου της 20ής Δεκεμβρίου 1979.

8. Ο νόμος αυτός καταργήθηκε με τον νόμο της 3ης Μαΐου 1989 ο οποίος ορίζει, στο άρθρο III, ότι τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα προς εργασία άρχισε πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979 και υποβάλλουν αίτηση για παροχή βάσει του ΑΑW μετά τις 3 Μαΐου 1989 πρέπει να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος, στο δε άρθρο IV ότι η παροχή βάσει του ΑΑW παύει ως προς τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα ανάγεται σε χρόνο προηγούμενο της 1ης Ιανουαρίου 1979, εφόσον δεν πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος, η οποία ισχύει αδιακρίτως για τους άνδρες και τις γυναίκες, ενώ μια μεταγενέστερη διάταξη όρισε την 1η Ιουλίου 1991 ως το χρονικό σημείο ενάρξεως αυτής της παύσεως.

9. Σ' αυτά ακριβώς τα δύο άρθρα επικεντρώνεται η συζήτηση.

10. Με απόφαση της 23ης Ιουνίου 1992 [6] το Centrale Raad van Beroep έκρινε ότι το καθορισθέν ποσό σχετικά με την προϋπόθεση εισοδήματος (4 403,52 HFL ετησίως το 1988) συνιστούσε έμμεση διάκριση έναντι των γυναικών, αντίθετη τόσο προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας όσο και προς το άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου και ότι δεν μπορούσε να ληφθεί εν προκειμένω υπόψη παρά μόνο «κάποιο εισόδημα», χωρίς να διευκρινίζεται το κατώτατο όριο.

11. Από τη Διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι απορρίφθηκε η αίτηση μιας προσφεύγουσας για παροχή βάσει του ΑΑW δυνάμει του άρθρου III, δεδομένου ότι υποβλήθηκε μετά τις 3 Μαΐου 1989 [7], η δε παροχή έπαυσε να χορηγείται στους λοιπούς από τους προσφεύγοντες από την 1η Ιουλίου 1991, καθόσον δεν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος.

5 — Recueil des traités, Τόμος 999, σ. 171.

6 — ΑΑW 1991/463, Administratiefrechtelijke Beslissingen 1992, σ. 480.

7 — Σε μια άλλη προσφεύγουσα χορηγήθηκε, από πλάνη, παροχή βάσει του ΑΑW, καίτοι δεν πληρούσε την προϋπόθεση εισοδήματος, η δε αίτησή της είχε υποβληθεί στις 20 Φεβρουαρίου 1990.

12. Η Ολλανδική Κυβέρνηση, καθώς και τα επαγγελματικά σωματεία, αμφισβήτησαν ότι τα υποβληθέντα ερωτήματα έχουν σημασία για την έκδοση αποφάσεως επί της διαφοράς, επειδή οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης δεν εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, δεδομένου ότι ούτε εργάστηκαν ούτε διέθεταν επαρκές εισόδημα κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ημερομηνίας ενάρξεως της ανικανότητάς τους.

13. Η επιχειρηματολογία αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Πράγματι, από τις διαπιστώσεις του Raad van Beroep προκύπτει ότι, πέραν του γεγονότος ότι ορισμένοι από τους προσφεύγοντες ασκούσαν πράγματι επαγγελματική δραστηριότητα κατά την επέλευση της ανικανότητάς τους, ερωτάσθε επίσης σχετικά με την προϋπόθεση εισοδήματος ως κριτηρίου διακρίσεως.

14. Επιπλέον, θεωρείτε γενικώς ότι το εθνικό δικαστήριο είναι το αποκλειστικά αρμόδιο να κρίνει τη λυσιτέλεια των υποβαλλομένων ερωτημάτων, οπωσδήποτε δε μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις αρνηθήκατε να απαντήσετε [8].

15. Έτσι, στην απόφαση Enderby [9] υπενθυμίσατε ότι

«(...) εναπόκειται αποκλειστικώς στα εθνικά δικαστήρια που έχουν επιληφθεί της διαφοράς και τα οποία φέρουν την ευθύνη για τη δικαστική απόφαση που θα εκδοθεί να κρίνουν, ενόψει των ιδιομορφιών κάθε υποθέσεως τόσο την ανάγκη προδικαστικής αποφάσεως, προκειμένου να είναι σε θέση να εκδώσουν τη δική τους απόφαση, όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλουν στο Δικαστήριο (...)» [10],

για να καταλήξετε στο συμπέρασμα ότι

«όταν επομένως υποβάλλεται στο Δικαστήριο αίτηση ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που δεν είναι προδήλως άσχετη με τα περιστατικά ή το αντικείμενο της κύριας δίκης, το Δικαστήριο πρέπει να απαντήσει, χωρίς να χρειάζεται να διερωτηθεί το ίδιο αν συντρέχει μια υποθετική περίπτωση, η επαλήθευση της οποίας εναπόκειται στη συνέχεια στο εθνικό δικαστήριο, αν προκύψει ότι αυτό είναι αναγκαίο» [11].

16. Κατά συνέπεια, πρέπει να δοθεί απάντηση στα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα.

I — Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

17. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν μια διάταξη που επιβάλλει προϋπόθεση εισοδήματος για την απόκτηση δικαιώματος για παροχή βάσει του AAW στα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο

8 — Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1981, 244/80, Foglia (Συλλογή 1981, σ. 3045).

9 — Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-127/92 (Συλλογή 1993, σ. I-5535).

10 — Σκέψη 10.

11 — Σκέψη 12.

προηγούμενο της 1ης Ιανουαρίου 1979, εφόσον τα πρόσωπα αυτά υπέβαλαν την αίτησή τους μόλις μετά τις 3 Μαΐου 1989, είναι ασυμβίβαστη προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, όταν καταργεί, ουσιαστικά έναντι των εγγάμων γυναικών, ένα δικαίωμα που έχει γεννηθεί, από τις 23 Δεκεμβρίου 1984, δυνάμει του άμεσου αποτελέσματος της οδηγίας.

18. Μια διάταξη, όπως η επίμαχη, δεν εμπεριέχει, αυτή καθαυτή, καμία δυσμενή διάκριση, επειδή η προϋπόθεση εισοδήματος επιβάλλεται τόσο στους άνδρες όσο και τις γυναίκες. Πράγματι, περιορίζεται στον καθορισμό των προϋποθέσεων από τις οποίες εξαρτάται το ευεργέτημα μιας παροχής.

19. Η διαφορά μεταχειρίσεως εμφανίζεται, αντιθέτως, όταν εξετάζονται αναδρομικώς τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τον συνδυασμό της διατάξεως αυτής με τις προηγούμενες διατάξεις του AAW, ήδη καταργηθείσες, οι οποίες δεν προέβλεπαν τη χορήγηση παροχής λόγω ανικανότητας παρά μόνο για τους άγαμους άνδρες και γυναίκες, χωρίς αυτοί να όφειλαν να αποδείξουν ότι συνέτρεχε η προϋπόθεση εισοδήματος.

20. Επομένως, βρίσκονται σε μειονεκτική θέση οι έγγαμες γυναίκες οι οποίες δεν είχαν υποβάλει, πριν από τις 3 Μαΐου 1989, αίτηση, γνωρίζοντας ότι η εθνική ρύθμιση τις απέκλειε από το δικαίωμα για παροχή, αλλά αγνοούσαν τη νομολογία του Centrale Raad van Beroep που διαμορφώθηκε με τις αποφάσεις της 5ης Ιανουαρίου 1988.

21. Βεβαίως, όπως εξέθεσα, η νομολογία αυτή τους αναγνώριζε το εν λόγω δικαίωμα ανεξάρτητα από οποιαδήποτε προϋπόθεση εισοδήματος. Εντούτοις, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι μια νομολογία διασφαλίζει την ορθή μεταφορά οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, εφόσον, όπως εν προκειμένω, ο εθνικός νόμος δεν αναγνωρίζει αυτό το δικαίωμα για παροχή. Μια τέτοια νομολογία, καίτοι θεραπεύει τις ελλείψεις του νόμου έναντι του κοινοτικού δικαίου, εντούτοις δεν τις εξαλείφει.

22. Εδώ επιβάλλεται μια διευκρίνιση. Καίτοι το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται στο «εκπρόθεσμο της αιτήσεως», μια διάταξη όπως η επίμαχη δεν μπορεί να αναλύεται ούτε υπό το πρίσμα των προθεσμιών ασκήσεως προσφυγής ούτε υπό το πρίσμα των διοικητικών προθεσμιών. Επομένως, η παρούσα υπόθεση διαφέρει σαφώς από τις υποθέσεις επί των οποίων εκδώσατε τις αποφάσεις σας Emmot [12] και Steenhorst-Neerings [13].

23. Πράγματι, το άρθρο ΙΙΙ του ολλανδικού νόμου δεν φαίνεται να προβλέπει ανατρεπτική προθεσμία για την υποβολή αιτήματος ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, προθεσμία της οποίας η μη τήρηση συνεπάγεται την απώλεια του δικαιώματος, ούτε να θέτει διαχρονικό περιορισμό, από της υποβολής του αιτήματος, ως προς τη χορήγηση της παροχής.

24. Αντιθέτως, φαίνεται ότι εδώ πρόκειται για μια ουσιαστική διάταξη, άμεσης εφαρμογής, που μεταβάλλει την ίδια την ουσία του δικαιώματος, αφήνοντας να υφίσταται η ανισότητα ως προς την περίοδο μεταξύ 23 Δεκεμβρίου 1984 και 3 Μαΐου 1989, λόγω του ότι δεν πληρούται μια πρόσθετη προϋπόθεση που ισχύει εφεξής για όλους, δηλαδή η προϋπόθεση εισοδήματος.

12 — Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, C-208/90 (Συλλογή 1991, σ. I-4269).

13 — Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-338/91 (Συλλογή 1993, σ. I-5475).

25. Πράγματι, οι έγγαμες γυναίκες είναι αυτές ακριβώς που θίγονται, εφόσον, πριν από τη θέσπιση της διατάξεως αυτής, είτε αποκλείονταν, είτε υπόκεινταν στην προαναφερθείσα προϋπόθεση, ενώ οι άνδρες που βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση είχαν αυτομάτως δικαίωμα για την παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία.

26. Η αλληλουχία αυτή δεν είναι άσχετη προς την αλληλουχία που αφορούσε η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφασή σας Johnson [14].

27. Ας υπενθυμίσω με συντομία τα περιστατικά. Η βρετανική νομοθεσία εξαρτούσε

«(...) το δικαίωμα παροχής από προηγούμενη αίτηση για άλλη παροχή, η οποία νομοθεσία συνεπαγόταν μια προϋπόθεση εισάγουσα δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος των εργαζομένων γυναικών (...)» [15].

28. Η διάταξη αυτή εμπόδιζε την Johnson να λάβει την παροχή που ζητούσε, καθόσον δεν είχε υποβάλει αίτηση, υπό το προϊσχύσαν καθεστώς, παροχή για την οποία δεν μπορούσε να προβάλει αξίωση.

29. Κρίνατε ότι υπήρχε διατήρηση διατάξεων που συνιστούσαν δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, ασυμβίβαστη προς το κοινοτικό δίκαιο, καθόσον

«απαιτώντας από τις γυναίκες να έχουν ζητήσει την NCIP για να μπορούν να λαμβάνουν την SDA, το προαναφερθέν άρθρο 125 Α, σε συνδυασμό με το άρθρο 20, παράγραφος 1, αφήνει να υφίσταται αυτή η δυσμενής διάκριση, δεδομένου ότι σχεδόν το σύνολο των γυναικών που υπήρξαν θύματα της δυσμενούς διακρίσεως, την οποία συνιστά το κριτήριο της ανικανότητας εκτελέσεως των οικιακών εργασιών, δεν μπορούν στο εξής να αξιώσουν αυτομάτως την καταβολή του SDA, ενώ οι άνδρες που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση απολαύουν αυτομάτως του εν λόγω δικαιώματος. Πράγματι, οι τελευταίοι έχουν δικαίωμα στην NCIP και κατά συνέπεια θα μπορούσαν εύλογα να ζητήσουν την παροχή, ενώ *οι γυναίκες δεν είχαν λόγο να υποβάλουν τέτοια αίτηση δεδομένου ότι γνώριζαν ότι δεν είχαν το σχετικό δικαίωμα*» [16].

30. Βεβαίως, η επίμαχη διάταξη διατήρησε, για το μέλλον και σε βάρος των γυναικών ως προς τις οποίες το γεγονός που θεμελίωνε δικαίωμα για παροχή αναγόταν σε χρόνο προηγούμενο της ημερομηνίας ενάρξεως του νέου νόμου, μια διάκριση, ενώ το άρθρο ΙΙΙ του ολλανδικού νόμου δεν αποσκοπούσε στη ρύθμιση των νέων καταστάσεων αλλά αφορούσε την περίοδο μεταξύ της ημερομηνίας κατά την οποία η οδηγία θα έπρεπε να έχει μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη και της 3ης Μαΐου 1989.

14 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1991, C-31/90 (Συλλογή 1991, σ. I-3723). Βλ. επίσης την απόφαση της 24ης Ιουνίου 1987, 384/85, Borrie Clarke (Συλλογή 1987, σ. 2865).

15 — Σκέψη 33.

16 — Σκέψη 31, με δικές μου υπογραμμίσεις.

31. Υπό το ίδιο πρίσμα, η απόφασή σας Dik [17] είναι επίσης εξαιρετικά διαφωτιστική. Η εν προκειμένω επίμαχη διάταξη, μεταβατικού χαρακτήρα, εμπόδιζε τις γυναίκες που είχαν περιέλθει σε ανεργία πριν από τις 23 Δεκεμβρίου 1984 να λάβουν παροχή λόγω της ανεργίας, εφόσον δεν είχαν προηγουμένως υποβάλει αίτηση για τη χορήγηση μιας παροχής από την οποία αποκλείονταν.

32. Με την απόφαση αυτή κρίνατε ότι η οδηγία δεν επέτρεπε μια τέτοια διάταξη, εφόσον οι γυναίκες εξακολουθούσαν να υπάγονται μετά τις 23 Δεκεμβρίου 1984 σε μια προϋπόθεση που συνεπήγετο δυσμενή διάκριση.

33. Ερωτηθέντες επίσης ως προς τα διαχρονικά αποτελέσματα των εκτελεστικών μέτρων που θεσπίστηκαν καθυστερημένα, θεωρήσατε ότι

«(...) αν τα εθνικά εκτελεστικά μέτρα θεσπίζονται καθυστερημένα, δηλαδή μετά τη λήξη της εν λόγω προθεσμίας, η ταυτόχρονη έναρξη ισχύος της οδηγίας 79/7 σε όλα τα κράτη μέλη διασφαλίζεται μέσω της αναδρομικής ισχύος αυτών των μέτρων από τις 23 Δεκεμβρίου 1984» [18],

για να καταλήξετε στο συμπέρασμα ότι

«(...) τα εκτελεστικά αυτά μέτρα που θεσπίζονται καθυστερημένα πρέπει να διασφαλίζουν πλήρως τα δικαιώματα που γεννώνται βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1, υπέρ των ιδιωτών, σε ένα κράτος μέλος, από την ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας που παρασχέθηκε στα κράτη μέλη για να συμμορφωθούν με την οδηγία (...)» [19].

34. Επομένως, από τη νομολογία σας προκύπτει ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν μέσω μεταβατικών διατάξεων να περιορίζουν, μάλιστα δε να εμποδίζουν, τα δικαιώματα που αντλούν οι γυναίκες από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, από της ημερομηνίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

35. Δεδομένου ότι στην παρούσα υπόθεση πρόκειται για άμεση διάκριση, πράγμα εξάλλου που αποτελεί και την άποψη που διατύπωσε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, δεν υπάρχει δυνατότητα για καμία δικαιολογία, εφόσον, όπως τονίσατε στην απόφαση Borrie Clarke [20],

«(...) η οδηγία δεν προβλέπει καμία παρέκκλιση από την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που θεσπίζεται από το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας ώστε να επιτρέπεται η παράταση των αποτελεσμάτων που δημιουργούν διακρίσεις των προγενεστέρων εθνικών διατάξεων» [21].

36. Υπογραμμίζω επιπλέον ότι η οικονομική επίπτωση από ενδεχόμενο ασυμβίβαστο θα

17 — Απόφαση της 8ης Μαρτίου 1988, 80/87 (Συλλογή 1988, σ. 1601).
18 — Σκέψη 13.
19 — Σκέψη 14.
20 — Προαναφερθείσα απόφαση 384/85.
21 — Σκέψη 10.

πρέπει να είναι περιορισμένη, καθόσον πρόκειται μόνο για 1 000 περίπου γυναίκες και ότι, βάσει του άρθρου 25, παράγραφος 2, του AAW, το δικαίωμα για παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία δεν καθίσταται ενεργό παρά το ενωρίτερο ένα έτος πριν από την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως.

37. Όμως, στην απόφασή σας Steenhorst-Neerings [22] δεχθήκατε ότι συμβιβάζεται με την οδηγία η διάταξη αυτή η οποία περιορίζει τα αναδρομικά αποτελέσματα αιτήσεως που υποβλήθηκε για τη χορήγηση παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία [23].

38. Επομένως, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι εθνική διάταξη που εξαρτά, για το παρελθόν, το δικαίωμα των εγγάμων γυναικών για τη χορήγηση παροχής από μια προϋπόθεση που δεν ίσχυε, αρχικά, για τους άνδρες που βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση, δικαίωμα που γεννήθηκε δυνάμει του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, δεν συμβιβάζεται με το άρθρο αυτό.

II — Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

39. Ερωτάσθε αν «(...) [η] κοινοτική αρχή της ασφάλειας του δικαίου ή (...) άλλη αρχή του κοινοτικού δικαίου όπως η αρχή της προσήκουσας διά νόμου εφαρμογής των κοινοτικών διατάξεων» αντιτίθενται στην παύση καταβολής παροχής, από της 1ης Ιουλίου 1991, στις έγγαμες γυναίκες και σε άλλες κατηγορίες προσώπων, των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προηγούμενο της 1ης Ιανουαρίου 1979 και, επομένως, πρέπει να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος, καθόσον δεν πληρούν την προϋπόθεση αυτή.

40. Μια προκαταρκτική παρατήρηση. Το ερώτημα αυτό αφορά μόνο την ενδεχόμενη *παύση* καταβολής της παροχής για το μέλλον και όχι την έμμεση διάκριση που μπορεί να προκύπτει από την προϋπόθεση εισοδήματος, πράγμα που αποτελεί το αντικείμενο του τρίτου ερωτήματος.

41. Όπως ορθώς υπογραμμίζει με τις παρατηρήσεις της η Ολλανδική Κυβέρνηση, η οδηγία ουδόλως αποσκοπεί στη ρύθμιση της λειτουργίας των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως των κρατών μελών ούτε στον καθορισμό κατώτατου ή ανώτατου ορίου του ύψους των παροχών που χορηγούνται στα πρόσωπα ως προς τα οποία επήλθε ένας από τους κινδύνους που απαριθμούνται στην οδηγία. Η οδηγία αποσκοπεί, σύμφωνα με το γράμμα ιδίως του άρθρου 1, στην «(...) προοδευτική εφαρμογή, στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως και των άλλων στοιχείων κοινωνικής προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 3, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (...)».

22 — Προαναφερθείσα απόφαση C-338/91.
23 — Σκέψη 24 και διατακτικό.

42. Στην απόφαση Federatie Nederlandse Vakbeweging [24] τονίσατε ότι

«(...) ο σκοπός που διατυπώνεται στο άρθρο 1 της οδηγίας 79/7 εξειδικεύεται, όσον αφορά την υλοποίησή του, με το άρθρο 4, παράγραφος 1, που απαγορεύει κάθε διάκριση σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως που στηρίζεται στο φύλο είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση, και ιδιαίτερα όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως και τους όρους υπαγωγής στα συστήματα αυτά» [25].

43. Επομένως, με τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίσουν την υλοποίηση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, θεσπίζοντας, αν χρειάζεται, εθνικά μέτρα, είτε διασταλτικού είτε περιοριστικού χαρακτήρα, ως προς τις περιπτώσεις στις οποίες γεννάται δικαίωμα για παροχή και ως προς το ύψος των παροχών αυτών.

44. Όπως υποστήριξε ο γενικός εισαγγελέας Mancini στις προτάσεις του επί της υποθέσεως Teuling [26]:

«Αν κριθεί ότι ένα σύστημα (...) δικαιολογείται αντικειμενικά και επομένως δεν αντίκειται στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως, τότε στερείται σημασίας το γεγονός ότι έχει περιορίσει το ποσό της παροχής που παρείχετο προηγουμένως σε ορισμένα πρόσωπα» [27].

45. Το αντίθετο θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να περιέλθει ένα κράτος μέλος στην αδυναμία να τροποποιήσει την κοινωνική του νομοθεσία προκειμένου να την καταστήσει σύμφωνη με την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως, χωρίς να διαταράξει την ισορροπία των συστημάτων του κοινωνικής ασφαλίσεως και, μελλοντικά, την ίδια την καταβολή των παροχών.

46. Ομοίως, στην υπόθεση Molenbroek [28] κρίνατε ότι συμβιβάζεται με την οδηγία μια εθνική διάταξη που θεσπίστηκε την 1η Απριλίου 1988 και η οποία,

«(...) χωρίς διάκριση λόγω φύλου, εξαρτά τη χορήγηση και το ύψος της προσαυξήσεως που μπορούν να λάβουν οι δικαιούχοι συντάξεως, των οποίων ο συντηρούμενος σύζυγος δεν έχει ακόμη συμπληρώσει την ηλικία συνταξιοδοτήσεως, αποκλειστικά από τα εισοδήματα που πραγματοποιεί ο σύζυγος από επαγγελματική δραστηριότητα ή σε σχέση με μια τέτοια δραστηριότητα (...)» [29],

παρόλον που είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του ύψους της παροχής που χορηγούνταν προηγουμένως.

24 — Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1986, 71/85 (Συλλογή 1986, σ. 3855).

25 — Σκέψη 17.

26 — Απόφαση της 11ης Ιουνίου 1987, 30/85 (Συλλογή 1987, σ. 2497).

27 — Σημείο 6, παράγραφος 2.

28 — Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1992, C-226/91 (Συλλογή 1992, σ. I-5943).

29 — Σκέψη 20 και διατακτικό.

47. Επομένως, πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας δεν αντιτίθεται στην παύση, για το μέλλον, καταβολής κοινωνικής παροχής, εφόσον αυτή ισχύει αδιακρίτως για τους άνδρες και τις γυναίκες.

III — Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

48. Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου, οι οποίες δεν αντικρούστηκαν ούτε από την Ολλανδική Κυβέρνηση ούτε από τα καθών της κύριας δίκης, η προϋπόθεση εισοδήματος στην οποία υπόκεινται εφεξής τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979 θίγει κυρίως τις γυναίκες, επειδή 5 900 από αυτές δεν μπορούν να ζητήσουν, από την 1η Ιουλίου 1991, παροχή βάσει του AAW, ενώ, για το ίδιο χρονικό διάστημα, αποκλείονταν για τον ίδιο λόγο από το δικαίωμα αυτό 1 800 άνδρες.

49. Όμως, από την πάγια νομολογία σας προκύπτει ότι, όταν μια κατάσταση έχει δυσμενή αποτελέσματα για μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών — ή αντιστρόφως — θεωρείται ότι αντιβαίνει

«(...) στον σκοπό του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ, εκτός εάν η διαφορετική μεταχείριση των δύο κατηγοριών εργαζομένων δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο (...)» [30]

και ότι, κατά την προαναφερθείσα απόφασή σας Molenbroek,

«(...) αυτό συμβαίνει όταν τα επιλεχθέντα μέσα ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό της κοινωνικής πολιτικής του κράτους μέλους για τη νομοθεσία του οποίου πρόκειται, είναι κατάλληλα για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος με την πολιτική αυτή σκοπός καθώς και αναγκαία προς τούτο (...)» [31].

50. Παρόλον που μέχρι σήμερα δεν σας υποβλήθηκε ερώτημα σχετικά με τη δικαιολόγηση μιας διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω αποκλειστικά αναγκών προϋπολογισμού, προκύπτει πάντως από τη νομολογία σας, ιδίως από την απόφασή σας Teuling [32], ότι λαμβάνετε υπόψη τις ανάγκες αυτές.

51. Η Teuling-Worms είχε υποστεί, συνεπεία της εφαρμογής των διατάξεων ενός νέου νόμου, μείωση του ύψους της συντάξεώς της. Το ποσό αυτό υπολογιζόταν όχι πλέον με βάση τον κατώτατο προβλεπόμενο από τον νόμο μισθό αλλά τις προηγούμενες αποδοχές της. Η συνακόλουθη μείωση της παροχής της δεν αντισταθμίστηκε με καμία

30 — Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1989, C-102/88, Ruzius-Wilbrink (Συλλογή 1989, σ. 4311). Βλ. επίσης τις αποφάσεις της 13ης Μαΐου 1986, 170/84, Bilka (Συλλογή 1986, σ. 1607), της 13ης Ιουλίου 1989, 171/88, Rinner-Kühn (Συλλογή 1989, σ. 2742), και της 7ης Φεβρουαρίου 1991, C-184/89, Nimz (Συλλογή 1991, σ. I-297).

31 — Σκέψη 13.

32 — Προαναφερθείσα απόφαση 30/85.

προσαύξηση, επειδή, ενόψει του εισοδήματος του συζύγου της, οι πόροι του ζεύγους υπερέβαιναν το ελάχιστο όριο συντηρήσεως.

52. Εξετάζοντας τον σκοπό ακριβώς των προσαυξήσεων, διαπιστώσατε το ασυμβίβαστο του συστήματος αυτού, εφόσον

«(...) [η] εγγύηση παρεχόμενη από τα κράτη μέλη στους δικαιούχους, που διαφορετικά θα ήταν άποροι, αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής πολιτικής των κρατών μελών» [33]

και ότι

«(...) το κοινοτικό δίκαιο δεν αντιτίθεται όπως ένα κράτος μέλος, ελέγχοντας τις κοινωνικές του δαπάνες, λαμβάνει υπόψη τις σχετικώς μεγαλύτερες ανάγκες των δικαιούχων που συντηρούν σύζυγο ή δεν έχουν παρά πολύ χαμηλό εισόδημα ή συντηρούμενο τέκνο, σε σχέση με τις ανάγκες των ατόμων που ζουν μόνα τους» [34].

53. Στην απόφαση Επιτροπή κατά Βελγίου [35] αναφερθήκατε και πάλι σ' αυτόν τον αναγκαίο για το κράτος έλεγχο των κοινωνικών του δαπανών και δεχθήκατε ότι

«(...) αν ένα κράτος μέλος μπορεί, για τις ανάγκες της κοινωνικής πολιτικής του, να αποκλείει από το πλεονέκτημα παροχής τους εργαζομένους που ζουν μόνοι, κατά μείζονα λόγο μπορεί, λόγω μη υπάρξεως συντηρουμένου προσώπου, να μειώνει την αποζημίωση που τους καταβάλλεται» [36].

54. Καθόσον γνωρίζω, δεν δέχεσθε ότι, θεωρούμενες αυτοτελώς, οι ανάγκες του προϋπολογισμού αρκούν για να ανατρέψουν τεκμήρια ασυμβιβάστου. Νομίζω όμως ότι μπορούν να δικαιολογήσουν, ενόψει της φύσεως του θεσπισθέντος συστήματος, μέτρα που εκ πρώτης όψεως συνιστούν δυσμενείς διακρίσεις.

55. Επομένως, όταν μια ρύθμιση έχει ως σκοπό την αντιστάθμιση απώλειας εισοδήματος που υφίσταται ένα πρόσωπο που περιλαμβάνεται στον ενεργό πληθυσμό κατά το χρονικό σημείο της επελεύσεως της ανικανότητάς του, ένα κράτος μέλος βασίμως μπορεί, όταν τα κονδύλια του προϋπολογισμού που διατίθενται για την καταβολή αντίστοιχων παροχών είναι ή κινδυνεύουν να γίνουν ανεπαρκή, να επιφυλάσσει τις παροχές αυτές γι' αυτούς των οποίων το εισόδημα από εργασία που πραγματοποιήθηκε πριν από την επέλευση του κινδύνου αποτελεί απόδειξη ότι τα πρόσωπα αυτά ασκούσαν μια άξια λόγου επαγγελματική δραστηριότητα.

56. Πάντως, μια τέτοια προϋπόθεση εισοδήματος δεν μπορεί να καθορίζεται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα

33 — Σκέψη 16.

34 — Σκέψη 22.

35 — Απόφαση της 7ης Μαΐου 1991, C-229/89 (Συλλογή 1991, σ. I-2205).

36 — Σκέψη 25.

χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, ιδίως ορισμένες μορφές εργασίας του γυναικείου εργατικού δυναμικού, όπως οι δραστηριότητες με μειωμένο ωράριο.

57. Επομένως, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο είναι επιφορτισμένο με την εφαρμογή μιας ρυθμίσεως αυτού του είδους, να βεβαιωθεί, ενόψει του κριτηρίου της αναλογικότητας, ότι η προϋπόθεση εισοδήματος δεν αποσκοπεί, συνεπεία του ύψους του εισοδήματος, να επιφέρει δυσμενή διάκριση λόγω φύλου.

58. Κατά συνέπεια, πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας έχει την έννοια ότι δεν εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας περί ανικανότητας προς εργασία η οποία, χωρίς διάκριση λόγω φύλου, εξαρτά τη χορήγηση κοινωνικής παροχής από την προϋπόθεση πραγματοποιήσεως ενός ελάχιστου εισοδήματος κατά το έτος που προηγείται της επελεύσεως της ανικανότητας, ακόμη και όταν η νομοθεσία αυτή έχει ως αποτέλεσμα να λαμβάνει την παροχή αυτή μεγαλύτερος αριθμός ανδρών παρά γυναικών, εφόσον δικαιολογείται από ανάγκες προϋπολογισμού και συνάδει προς τη φύση του οικείου συστήματος.

IV — Επί του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος

59. Το τελευταίο ερώτημα αφορά το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: η αδυναμία εφαρμογής του εθνικού δικαίου λόγω αντιθέσεως προς το κοινοτικό δίκαιο αποβαίνει προς όφελος μόνο των προσώπων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ή «οποιουδήποτε», δηλαδή, ενδεχομένως, στα πρόσωπα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του νόμου, αλλά δεν περιλαμβάνονται στον «ενεργό πληθυσμό» κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας;

60. Έχετε ήδη ερωτηθεί ως προς το σημείο αυτό στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφασή σας Achterberg-te Riele κ.λπ. [37] και διευκρινίσατε τον διπλό διαχρονικό περιορισμό εφαρμογής της οδηγίας.

61. Πράγματι, τονίσατε ότι

«Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας καθορίζεται στο άρθρο 2, δυνάμει του οποίου η οδηγία εφαρμόζεται επί του ενεργού πληθυσμού, επί των προσώπων που αναζητούν εργασία, καθώς και επί των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α΄, (...)» [38],

οπότε

«η οδηγία, σύμφωνα με το άρθρο της 3, παράγραφος 1, στοιχείο α΄, εφαρμόζεται στα νομικά συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία κατά του γήρατος (...) από τον συνδυασμό όμως των άρθρων 2 και 3 της οδηγίας προκύπτει ότι αυτή δεν αφορά παρά μόνο τα πρόσωπα τα οποία

37 — Απόφαση της 27ης Ιουνίου 1989, 48/88, 106/88 και 107/88 (Συλλογή 1989, σ. 1963).

38 — Σκέψη 9.

εργάζονται κατά τον χρόνο που αποκτούν δικαίωμα για σύνταξη γήρατος ή των οποίων η δραστηριότητα είχε προηγουμένως διακοπεί από έναν από τους άλλους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α΄» [39],

για να καταλήξετε στο συμπέρασμα ότι

«από την ανάλυση αυτή προκύπτει ότι η οδηγία δεν εφαρμόζεται επί προσώπων που δεν είχαν ποτέ μετάσχει στην αγορά εργασίας ή που έπαυσαν να μετέχουν, χωρίς αιτία γι' αυτό να αποτελεί η επέλευση ενός από τους κινδύνους που αναφέρονται στην οδηγία» [40].

62. Την ερμηνεία αυτή επιβεβαιώσατε με την απόφαση Verholen κ.λπ. [41] στην οποία δεχθήκατε ότι η οδηγία δεν μπορεί να επεκταθεί στα πρόσωπα που δεν εμπίπτουν στο προσωπικό τους πεδίο εφαρμογής, παρόλον που τα πρόσωπα αυτά υπάγονται σε ένα από τα προβλεπόμενα από τον νόμο συστήματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1.

63. Επομένως, πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι μόνο τα πρόσωπα που εμπίπτουν δυνάμει του άρθρου 2 της οδηγίας στο πεδίο εφαρμογής της μπορούν να επικαλεστούν ενδεχόμενο ασυμβίβαστο εθνικής ρυθμίσεως έναντι του άρθρου 4, παράγραφος 1, της διατάξεως αυτής.

64. Κατά συνέπεια, σας προτείνω να αποφανθείτε ότι

1) Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση που εξαρτά, για το παρελθόν, το δικαίωμα των εγγάμων γυναικών για τη χορήγηση παροχής από μια προϋπόθεση που δεν ίσχυε, αρχικά, για τους άνδρες που βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση, παροχή που μπορούσαν οι γυναίκες να λάβουν προηγουμένως από τις 23 Δεκεμβρίου 1984, χωρίς να χρειαζόταν να πληρούν την προϋπόθεση αυτή, δυνάμει του αμέσου αποτελέσματος της προαναφερθείσας διατάξεως της οδηγίας.

2) Η διάταξη αυτή δεν αντιτίθεται στην παύση, για το μέλλον, καταβολής κοινωνικής παροχής, εφόσον αυτή ισχύει αδιακρίτως για τους άνδρες και τις γυναίκες.

39 — Σκέψη 10.
40 — Σκέψη 11.
41 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1991, C-87/90, C-88/90 και C-89/90 (Συλλογή 1991, σ. I-3757, σκέψη 20).

3) Η διάταξη αυτή έχει την έννοια ότι δεν εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας περί ανικανότητας προς εργασία η οποία, χωρίς διάκριση λόγω φύλου, εξαρτά τη χορήγηση κοινωνικής παροχής από την προϋπόθεση πραγματοποιήσεως ενός ελάχιστου εισοδήματος κατά το έτος που προηγείται της επελεύσεως της ανικανότητας, ακόμη και όταν η νομοθεσία αυτή έχει ως αποτέλεσμα να λαμβάνει την παροχή αυτή μεγαλύτερος αριθμός ανδρών παρά γυναικών, εφόσον δικαιολογείται από ανάγκες προϋπολογισμού και συνάδει προς τη φύση του οικείου συστήματος.

4) Το άρθρο 2 της προαναφερθείσας οδηγίας έχει την έννοια ότι μόνο τα πρόσωπα που αφορά μπορούν να επικαλεστούν ενδεχόμενο ασυμβίβαστο εθνικής ρυθμίσεως έναντι του προαναφερθέντος άρθρου 4, παράγραφος 1.